

Nika Sokol Knjaz

**MARTIN KHOR:
RETHINKING GLOBALIZATION - CRITICAL
ISSUES AND POLICY CHOICES
Zed Books Ltd., 2001., str. 138.**

U poplavi knjiga o globalizaciji optimistično djelo Martina Khora, direktora Third World Networka (TWN), utjecajne nevladine organizacije koja djeluje u zemljama u razvoju, pravo je osvježanje. Za razliku od većine knjiga koje su u posljednjim godinama napisane o toj temi, u kojima su zagovornici globalizacije naglašavali koristi i mogućnosti ovog procesa, ovo nam djelo ukazuje na probleme i razočaranja zemalja u razvoju zahvaćenih procesom globalizacije, ali nam također nudi i konkretne prijedloge koji bi vladama zemalja tzv. trećeg svijeta morali pomoći u prilagodbi globalizacije njihovim specifičnim uvjetima.

Potrebno je naglasiti da je ova knjiga prvi put objavljena za potrebe Konferencije Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju (UNCTAD) kao UNCTAD-ov Discussion paper No. 147 (travanj 2000.) i ponovno je otisnuta uz posebnu dozvolu UNCTAD-a. Dijelili su je i na Konferenciji na vrhu južnih zemalja (South Summit), održanom u Havani na Kubi od 10. do 14. travnja godine 2000.

To djelo koje ponajprije želi objasniti što globalizacija znači u području trgovine, financija i investicija, sastoji se od kratkog uvoda i pet poglavlja. Prvo je poglavlje sažetak glavnih obilježja globalizacije, koji uključuje ekonomsku liberalizaciju, globalizaciju u vođenju politike i neuravnoteženu prirodu i učinke ovoga procesa. Sljedeća tri poglavlja istražuju glavne aspekte ekonomske globalizacije. Drugo se poglavlje bavi liberalizacijom trgovine, nekim novijim saznanjima o njezinim učincima i novijim događanjima u WTO. U trećem se poglavlju raspravlja o financijskoj liberalizaciji, uključujući i novi niz financijskih kriza, o rizicima promjenljivih kratkoročnih tokova kapitala i nedostacima sadašnjeg financijskog sustava. Tema je četvrtoga poglavlja liberalizacija investicija. U njemu autor veliku pažnju posvećuje prirodi direktnih stranih investicija i posljedicama

koje prijedlozi i potezi u ovoj sferi imaju na međunarodne sporazume o investiranju. U drugom, trećem i četvrtom poglavlju podvučene su i pouke koje možemo izvući iz procesa liberalizacije, a ponuđeni su i neki prijedlozi za poboljšanje situacije. U petome poglavlju dani su generalni zaključci i prijedlozi.

Najznačajnija tvrdnja koju autor ističe već u prvoj rečenici uvoda jest da je globalizacija proces koji određuje, odnosno definira našu sadašnjost, ali se njezina percepcija od neuspjeha Ministarske konferencije WTO u prosincu godine 1999. znatno promijenila. Naime, kod većine zemalja u razvoju umjesto početnog oduševljenja mogućnostima globalizacije javilo se razočaranje. Razlozi su za to višestruki, ponajprije je tu nedostatak opipljivih koristi od otvaranja njihovih ekonomija, veliki ekonomski gubici i socijalna dislokacija, koji su uzrokovani prenaglom liberalizacijom financija i trgovine, povećanje nejednakosti u bogaćenju i prilikama i u dojmu kako su se problemi vezani uz okoliš, kulturu i socijalnu sferu, zbog uključivanja u globalnu tržišnu ekonomiju, još više produbili.

U prvom poglavlju koje nosi naslov "Proces globalizacije" Martin Khor nas upoznaje sa glavnim obilježjima tog procesa koji ne možemo nazvati novim, jer se pojavio prije više od pedeset godina kada su poduzeća iz ekonomski razvijenih zemalja počela širiti svoju trgovinu i proizvodne aktivnosti na cijeli svijet. Međutim, tek je u posljednja dva ili tri desetljeća ekonomska globalizacija ubrzano napredovala zbog utjecaja različitih faktora kao što su razvitak tehnologije i posebno zbog širenja politike liberalizacije. Svakako je najznačajniji aspekt ovoga procesa rušenje nacionalnih barijera u području financija, financijskih tržišta, trgovine i direktnih stranih investicija. Iako je došlo do liberalizacije trgovine, razvijene su zemlje i dalje zadržale visoke tarife u sektorima kao što su poljoprivreda i tekstilna industrija, u kojima zemlje u razvoju imaju komparativne prednosti. Također je povećana i uporaba netarifnih barijera koje onemogućuju zemljama u razvoju pristup tržištima razvijenih zemalja. Možda najznačajnije je jedinstveno obilježje sadašnjega, procesa globalizacije jest "globalizacija" nacionalnih politika i njihovih mehanizama. Nacionalne politike koje su do nedavno bile pod utjecajem države i njezinih državljana sve su više pod utjecajem međunarodnih agencija ili velikih privatnih korporacija. To je dovelo do erozije nacionalnog suvereniteta. Vlade moraju u svoju politiku implementirati odluke koje su u skladu s pravilima međunarodnih institucija kao što su Svjetska banka (World Bank), Međunarodni monetarni fond (IMF) i Svjetska trgovačka organizacija (WTO). Osjeća se i veliki utjecaj Ujedinjenih naroda (UN) i njegovih agencija. Autor zaključuje kako je ekonomska globalizacija veoma neravnotežan proces, jer, iako su njome zahvaćene sve zemlje, povećanje trgovine i investicija usredotočeno je na samo nekoliko zemalja. Tako dolazi do veoma nepravedne raspodjele koristi i gubitaka, javlja se polarizacija i još se više povećava jaz između razvijenih i bogatih i nerazvijenih i siromašnih.

U drugom je poglavlju autor zaokupljen ključnim pitanjima vezanima uz trgovinu. Naglašava da je posljednjih godina sve akutniji problem za zemlje u

razvoju otklon između izvoza sirovina i uvoza gotovih proizvoda zbog kojeg je došlo do negativnog transfera prirodnih resursa i do gubitka dohotka. Svi ostali problemi vezani uz vanjskotrgovinsku razmjenu proizlaze, prema mišljenju autora, iz pritiska da se liberalizira uvoz. Tradicionalno stajalište da će liberalizacija trgovine svakako i automatski rezultirati u načelu pozitivnim efektima za razvitak pokazalo se previše pojednostavnjenim, naime, mnoge su zemlje u razvoju na vlastitoj koži osjetile negativne efekte koje je taj proces donio njihovim ekonomijama. Zbog ovog su procesa neke zemlje uspjele ostvariti veću dobit od drugih, ali je veliki broj zemalja u posljednja dva desetljeća zabilježio pad životnoga standarda. Stoga M. Khor naglašava da, ako se liberalizacija trgovine provodi na neodgovarajući način, u zemljama koje za to još nisu spremne ili se nalaze u nepovoljnim uvjetima, to može dovesti do deficita u vanjskotrgovinskoj razmjeni, do financijske nestabilnosti, duga i recesije. Također je činjenica da zemlje koje su naglo liberalizirale svoj uvoz nisu bazuvjetno rasle brže od onih koje su to učinile postupnije i na strateški način. U ovom se poglavlju autor također bavi djelovanjem Svjetske trgovinske organizacije (WTO) i zaključuje kako danas postoji tek nekoliko primjera ozbiljnih problema u kojima su se našle zemlje u razvoju u tijeku implementacije svojih obveza prema WTO, a tako će prema njegovu mišljenju biti i u budućnosti. Sljedeća faza djelovanja ove organizacije morala bi biti usmjerena na proces revizije postojećih sporazuma, da bi se mogle ispraviti pogreške koje su oni možda prouzročili.

Treće poglavlje bavi se ključnim problemima vezanima uz financije. Financijska je liberalizacija relativno nov fenomen koji je doveo do ozbiljnih financijskih nestabilnosti i ekonomskih gubitaka u pojedinim zemljama u razvoju. Većina zemalja u razvoju krenula je u ovaj proces djelomično zbog savjeta koje su im dale međunarodne financijske institucije, a djelomično zbog rasprostranjenog stajališta da će od otvaranja za utjecaje međunarodnog kapitala imati velike koristi. Ipak, ti ih isti savjetnici nisu upozorili na rizike koji postoje u kratkoročnim tokovima kapitala, nisu ih upozorili na financijske špekulacije i manipulacije. Nažalost mnoge su zemlje u razvoju u procesu liberalizacije financijskog sektora zaobišle mjere i napatke kojima bi umanjile rizike takvog postupanja, umjesto toga uklonile su postojeće kontrole kapitala, dopustile su privatnim bankama i poduzećima da uzimaju strane zajmove i odobrile su trgovinu izvan lokalnog novčanog sustava. Martin Khor, dakle, vidi od ovog procesa više štete nego koristi, jer je on većinu zemalja u razvoju doveo u situaciju da se ne mogu obraniti od velikog utjecaja međunarodnih fondova i novih financijskih instrumenata koji su se pojavili u području financijskih špekulacija.

U četvrtom se poglavlju knjige raspravlja o glavnim problemima vezanima uz problematiku liberalizacije na području investicija. Poznato je kako je u posljednjim godinama povećan interes razvijenih zemalja za uvođenjem pravno povezanog međunarodnog režima koji se odnosi na strane investicije. Taj se

prijedlog pojavio u raznim oblicima u okviru OECD i WTO. Također je došlo i do značajnog povećanja stranih ulaganja u zemljama u razvoju. Većina zemalja u razvoju pravno je regulirala ulazak stranih poduzeća različitim vrstama ograničenja, a potiče se i rast domaćih poduzeća. Ako bi došlo do ustoličenja međunarodnog režima investiranja, zemlje u razvoju bi bile pod velikim pritiskom da se odreknu sadašnjih politika kojima se regulira ulazak stranih investicija. Svi prijedlozi koji idu u tome smjeru, a potječu bilo od strane OECD bilo od strane WTO žele radikalno ograničiti prava države da regulira ulazak, prilagodbu i djelovanje stranih poduzeća.

Posljednje poglavlje ovoga, s hrvatskoga stajališta, iznimno zanimljivoga djela, pokušava ponuditi neke generalne zaključke i prijedloge. U njemu nas M. Khor još jednom upozorava kako zemlje u razvoju ne smiju popustiti pritiscima WTO, Svjetske banke i IMF i naglo liberalizirati svoje politike, bez jasne predodžbe o uvjetima koje najprije valja zadovoljiti da bi se izbjegli rizici toga procesa. Umjesto nagle liberalizacije, mnogo je bolji selektivan pristup u njezinu provođenju. Ako zemlje u razvoju u budućnosti žele poboljšati svoj položaj i ojačati svoju pregovaračku poziciju, moraju se međusobno organizirati da bi mogle utjecati na stvaranje demokratičnijeg globalnog sustava. Zemlje u razvoju morale bi imati veća prava u procesu donošenja odluka u sklopu IMF, WTO i Svjetske banke. Što prije je potrebno provesti reviziju procesa liberalizacije i doći do zaključaka o tome koji je odgovarajući miks između uloge države i tržišta. Važno je prepoznati i promašaje koje je učinila država, ali i nedostatke samog tržišta i uvesti korektivne mehanizme za ispravljanje nedostataka jednih i drugih. Da bi tržište moglo funkcionirati na odgovarajući način, potrebno mu je vodstvo i podrška države, a država, naravno, također ne može funkcionirati bez tržišta. Kao što je potrebno raspravljati o modelu razvitka Juga, potrebno je raspravljati i o ekonomskom modelu Sjevera i, naravno, o međunarodnom ekonomskom poretku. Pravednijim odnosom snaga između razvijenih i zemalja u razvoju došlo bi i do lakšeg planiranja i implementacije strategija ekonomske prilagodbe ekološkim i socijalnim ciljevima.

Djelo M. Khora "Rethinking Globalization" veoma precizno i jasno ukazuju na različite zamke i nedostatke procesa globalizacije na primjeru zemalja u razvoju. U knjizi kritizira vlade razvijenih zemalja zbog njihove nedemokratske dominacije u međunarodnom političkom procesu i velike međunarodne organizacije kao što su WTO, IMF i Svjetska banka zbog njihova stava da svim zemljama u razvoju odgovara jednak model liberalizacije. No, ponuđena su i brojna rješenja i prijedlozi za poboljšanje situacije. Knjiga je pisana veoma jednostavno pa se može preporučiti širokom krugu čitateljske publike - studentima, političarima, ali i zabrinutim građanima.